

ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΡΜΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Παπαγεωργίου Μαριλένα

*Εντεταλμένη Διδασκαλίας (Π.Δ.407/80), Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Αρεως, Τ.Κ. 38334 Βόλος,
E-mail: mpapageorgiou95@hotmail.com*

Περίληψη

Το παρόν άρθρο πραγματεύεται την ειδική μορφή του θερμαλιστικού τουρισμού από τη γεωγραφική-χωροταξική διάσταση. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη επιτόπια έρευνα σε δεκαεπτά (17) θερμαλιστικούς προορισμούς της Ελλάδας, ενώ ειδική έρευνα για τις χωρικές μεταβολές στις περιοχές αυτές έγινε και με τη χρήση διαχρονικών αεροφωτογραφιών. Με τον τρόπο αυτό, υπήρξε δυνατή η διαμόρφωση μιας βασικής τυπολογίας της χωρικής δομής των θερμαλιστικών προορισμών της χώρας, με απώτερο σκοπό τη διατύπωση κάποιων βασικών χωρικών-χωροταξικών κατευθύνσεων σχεδιασμού, οι οποίες θα συμβάλουν καταλυτικά στην αντιστροφή της προβληματικής εικόνας που αυτές οι περιοχές παρουσιάζουν σήμερα και θα τις επανεντάξουν στη θέση που τους αξίζει στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας.

SPATIAL ASPECTS OF SPA TOURISM IN GREECE

Papageorgiou Marilena

Adjunct Lecturer, Department of Spatial Planning and Regional Development, University of Thessaly, Pedion Areos, 38334 Volos, E-mail: mpapageorgiou95@hotmail.com

Abstract

The present article examines a special form of tourism -spa tourism- from a geographical-spatial point of view. To this purpose an empirical research was conducted in seventeen spa destinations of Greece, while at the same time, aerial photographs from different chronological periods were used in order to analyze the spatial modifications that occurred during the last fifty years in these areas. According to the findings of this research, a simple typology -regarding the spatial structure of spa destinations- was produced, that enabled the formation of basic spatial planning directions for the upgrade and the integrated development of spa tourism areas.

Λέξεις κλειδιά: θερμαλιστικός-ιαματικός τουρισμός, χωρική δομή, χωροταξικός σχεδιασμός

Keywords: spa (hot springs) tourism, spatial structure, spatial planning

1. Εισαγωγή: περί θερμαλισμού στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, ο θερμαλισμός αποτελεί μια δραστηριότητα με μεγάλη παράδοση ήδη από την κλασική αρχαιότητα. Μάλιστα, η χώρα έχει το προνόμιο να αποτελεί τη γενέτειρα του θερμαλισμού, με τα Ασκληπιεία να αποτελούν τις πρώτες οργανωμένες χωρικές δομές στους τόπους των ιαματικών πηγών, εξυπηρετώντας ως επί το πλείστον σκοπούς θεραπείας και λατρείας (Εμμανουήλ, 1935 · Σκαρπιά-Χόιπελ, 1996). Έχοντας διανύσει αρκετές περιόδους ύφεσης αλλά και ανάκαμψης, στη νεότερη εποχή ο θερμαλισμός -και ο θερμαλιστικός τουρισμός εσχάτως- θα ξεκινήσει να αναπτύσσεται στη χώρα κάπου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή σχεδόν αμέσως μετά την απελευθέρωση του Ελληνικού Κράτους (Λέκκας, 1938). Στην αρχή σε λίγες, ενώ στην πορεία σε ακόμη περισσότερες περιοχές.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία (ΕΟΤ, 1954 · ΕΟΤ, 1966 · Σπαθή, 2000), ο θερμαλιστικός τουρισμός της Ελλάδας, ξεκινώντας κάπου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και διανύοντας μια σταθερά ανοδική πορεία από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, θα ακμάσει και θα γράψει τις πιο σημαντικές σελίδες της ιστορίας του αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πράγματι, τις δεκαετίες του '50, του '60 και του '70, οι ελληνικές λουτροπόλεις θα αποτελέσουν τόπο έλξης και αγαπημένο προορισμό πλήθους προσωπικοτήτων του πολιτικού, καλλιτεχνικού και επιχειρηματικού κόσμου, τόσο της χώρας όσο και του εξωτερικού (Ζαχαρόπουλος και

Μπαρμπίκας, 2001). Ωστόσο, η περίοδος αυτή θα διαρκέσει μόλις έως τα μέσα της δεκαετίας του '80. Έκτοτε, σύμφωνα και πάλι με τα διαθέσιμα στοιχεία (Σπαθή, 2000), θα ξεκινήσει μια αρνητική πορεία, που έως και το 1997 (που τηρήθηκαν τα τελευταία στοιχεία για το σύνολο της χώρας) θα οδηγήσει σε απώλειες της τάξης του 25%. Με βάση δε τα αποσπασματικά στοιχεία που τηρεί πλέον το αρμόδιο Τμήμα του ΕΟΤ (2008) για περιορισμένες περιπτώσεις εγκαταστάσεων (εκμετάλλευσης ΕΟΤ και μόνον), εκτιμάται ότι η καθοδική αυτή πορεία συνεχίζεται έως και σήμερα.

Στο πλαίσιο αυτό, το παρόν άρθρο επιχειρεί να αποτυπώσει τη γεωγραφική-χωροταξική όψη του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα και συγκεκριμένα τη χωρική δομή των περιοχών που αναπτύσσεται, ύστερα από εκτεταμένη επιτόπια έρευνα σε δεκαεπτά (17) περιοχές-λουτροπόλεις και τη μελέτη των χωρικών μεταβολών σε αυτές με τη χρήση διαχρονικών αεροφωτογραφιών. Με βάση τα ευρήματα της έρευνας υπήρξε δυνατή η διαμόρφωση μιας απλής τυπολογίας, βάσει της οποίας το άρθρο καταλήγει στη διατύπωση βασικών κατευθύνσεων σχεδιασμού που θα συντελέσουν στην άρση της αρνητικής πορείας που ακολουθεί η εν λόγω μορφή τουρισμού στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες και την επανένταξή τους στη θέση που τους αξίζει στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας.

2. Η γεωγραφία του φυσικού πόρου των ιαματικών πηγών και του θερμολιστικού τουρισμού στην Ελλάδα

Η Ελλάδα αποτελεί μια χώρα με έναν αρκετά σημαντικό πλούτο σε θερμομεταλλικές-ιαματικές πηγές. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΙΓΜΕ (Γκιώνη-Σταυροπούλου, 1983 · Ορφανός, 1985 · Σφέτσος, 1988), η Ελλάδα διαθέτει 470 συνολικά θερμομεταλλικές πηγές (Πίνακας 1), εκ των οποίων το μεγαλύτερο μέρος εντοπίζεται στον παράκτιο χώρο και τα νησιά, ένα μικρότερο μέρος στην πεδινή ενδοχώρα και ένα ακόμη πιο μικρό στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας (ΣΔΚΙΠΕ - ΕΘΕ, 2006). Βέβαια, από το παραπάνω σύνολο θερμομεταλλικών πηγών, δεν ήταν όλες που κατάφεραν να αναπτύξουν το θερμολιστικό τουρισμό. Αντίθετα, μόλις ένα μέρος αυτών (περίπου 20%) διαχρονικά κατάφερε να αξιοποιηθεί, ύστερα από μακρές και επίπονες προσπάθειες, που ξεκινούν σχεδόν από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Περιφέρειες	Θερμομεταλλικές Πηγές		Ιαματικές Πηγές	
	Αριθμός	% (σύνολο χώρας)	Αριθμός	% (σύνολο χώρας)
Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	22	4,7%	6	6,4%
Κεντρικής Μακεδονίας	56	12%	13	14%
Δυτικής Μακεδονίας	25	5,3%	5	5,3%
Ηπείρου	27	5,8%	4	4,4%
Θεσσαλίας	49	10,3%	2	2,2%
Ιονίων Νήσων	17	3,6%	-	-
Δυτικής Ελλάδας	64	13,9%	17	18,3%
Στερεάς Ελλάδας	91	19,4%	11	11,8%
Αττικής	18	3,8%	4	4,4%
Πελοποννήσου	38	8%	5	5,3%
Βορείου Αιγαίου	25	5,2%	13	14%
Νοτίου Αιγαίου	33	6,9%	10	10,7%
Κρήτης	5	1,1%	3	3,2%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	470	100%	93	100%

Πίνακας 1: Κατανομή θερμομεταλλικών και ιαματικών πηγών Ελλάδας ανά Περιφέρεια (Πηγή: ίδια επεξεργασία από: Γκιώνη-Σταυροπούλου, 1983 · Ορφανός, 1985 · Σφέτσος, 1988 · αρχεία Τμήματος Ιαματικών Πηγών ΕΟΤ, 2008)

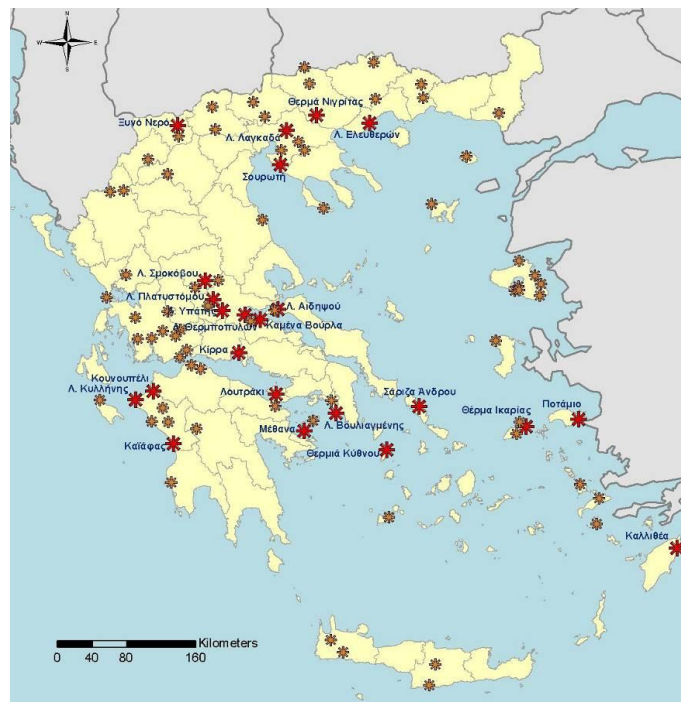
Πράγματι, μελετώντας κανείς ιστορικά ντοκουμέντα ή και συγγράμματα που αναφέρονται στις ιαματικές πηγές της Ελλάδας σε περασμένες εποχές (Λάνδερερ, 1840 · Δαλέζιος, 1891 · Δαμβέργης, 1906 · Χαριτάκης, 1935 κ.ά.) αυτό που διαπιστώνει είναι ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στους εν λόγω τόπους υπήρχαν μόνον ερείπια λουτρικών εγκαταστάσεων, ως αποτέλεσμα των καταστροφών που συντελέστηκαν κατά την απελευθέρωση του έθνους από την οθωμανική κυριαρχία. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή δεν άργησε να αλλάξει. Σχεδόν από την πρώτη κιόλας στιγμή σύστασης του ελληνικού κράτους (Κυβέρνηση Καποδίστρια 1829-1831), ξεκίνησαν και οι πρώτες προσπάθειες για την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών. Ο λόγος ήταν απλός. Η τότε διεθνής και ευρωπαϊκή εμπειρία είχε αποδείξει ότι ο φυσικός πόρος των ιαματικών πηγών

μπορούσε να αποδειχτεί πολύτιμη πηγή εσόδων για την ελληνική πολιτεία, που τόσο τα είχε ανάγκη στην προσπάθεια ανασυγκρότησής της (Λάνδερερ, 1840).

Η προσπάθεια της Ελλάδας να εκμεταλλευτεί τους πόρους των ιαματικών πηγών, αν και επίπονη και βραδεία στην αρχή, στην πορεία έφερε αποτελέσματα. Σιγά-σιγά, η μια μετά την άλλη ιαματική πηγή άρχισαν να οργανώνονται (κατασκευή υδροθεραπευτηρίων και ξενοδοχείων) και να προσελκύουν εκτός από Έλληνες και ξένους επισκέπτες (Παπαμάρκου, 1916). Ειδικότερα, όσον αφορά στη γεωγραφική-χωροταξική ιστορική εξέλιξη των θερμαλιστικών προορισμών της Ελλάδας, τα Θερμιά Κύθνου ήταν τα πρώτα που αναπτύχθηκαν στη χώρα (κατόπιν επιθυμίας της Βασίλισσας Αμαλίας) ήδη από το 1836 (ΚΕΠΑΜΕ, 2000), για να ακολουθήσουν μερικά χρόνια αργότερα το Λουτράκι, τα Λουτρά Αιδηψού, ενώ επί Κυβερνήσεως Τρικούπη τα Λουτρά Κυλλήνης, τα Λουτρά Υπάτης και τα Λουτρά Καϊάφα (Χαριτάκης, 1935).

Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι περιοχές θερμαλιστικού τουρισμού μετά βίας ξεπερνούσαν τη δεύτερη δεκάδα αριθμητικά, ενώ από άποψη γεωγραφικής κατανομής οι περισσότερες εντοπιζόνταν στην κεντρική ηπειρωτική Ελλάδα, ένας μικρότερος αριθμός στη δυτική Πελοπόννησο και ένας ακόμη πιο μικρός στα νησιά. Παρ' όλα αυτά, τη δεκαετία του '1920, ύστερα και από την προσάρτηση νέων εδαφών στην Ελληνική Επικράτεια και την ψήφιση του Ν. 2108 του 1920 «περί ανακυρήξεως μιας πηγής υδάτων μεταλλικών ή μη εις ιαματικήν πηγήν και αδείας εκμεταλλεύσεως αυτής» ανοίγει ο δρόμος για την αξιοποίηση και οργάνωση νέων ιαματικών πηγών, όπως των Λουτρών Ελευθερών, της Αριδαίας, των Λουτρών Λαγκαδά κ.ο.κ., δηλαδή πηγών στην περιοχή της Μακεδονίας κυρίως (Λέκκας, 1938). Τελικά, μέχρι και ακριβώς πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η χώρα μετρούσε συνολικά σαράντα (40) περιοχές θερμαλιστικού τουρισμού, οι οποίες χωρικά εντοπιζόνταν κυρίως στην κεντρική ηπειρωτική Ελλάδα, μετά στη Μακεδονία και ακολούθως στην Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου (Λέκκας, 1938).

Σήμερα πια, ο αριθμός των ιαματικών πηγών με τουριστική αξιοποίηση έχει τουλάχιστον διπλασιαστεί από τότε (περίπου 93, σύμφωνα με τα αρχεία του Τμήματος Ιαματικών Πηγών ΕΟΤ, 2008), παρουσιάζοντας τη γεωγραφική κατανομή που εμφανίζεται στο Χάρτη-Σχήμα 1.

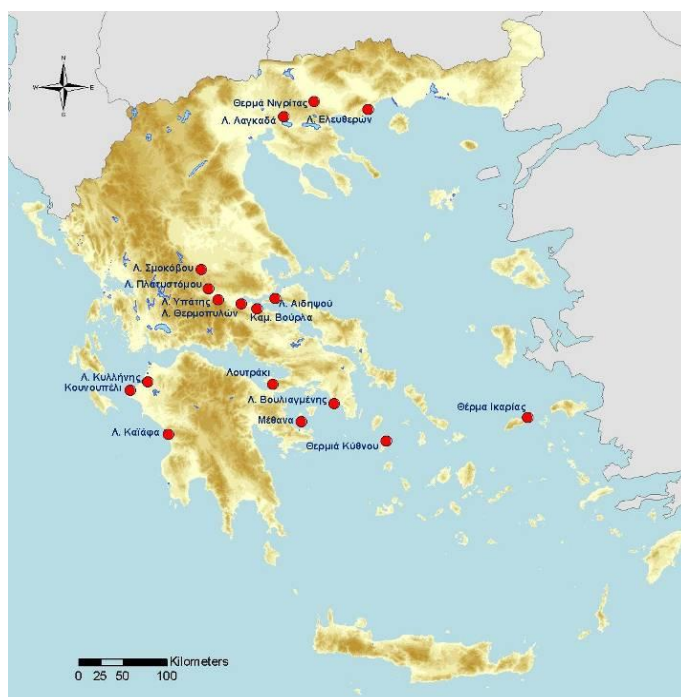
Σχήμα 1. Οι θερμαλιστικοί προορισμοί της Ελλάδας (Πηγή: ίδια επεξεργασία από στοιχεία ΣΔΚΙΠΕ, 2006)
Σημείωση: με κόκκινο χρώμα απεικονίζονται οι ιαματικές πηγές (θερμαλιστικοί προορισμοί) τουριστικής σημασίας και με πορτοκαλί οι τοπικής σημασίας (χαρακτηρισμός βάσει Ν. 4086/1960).

Ειδικότερα, όσον αφορά τη σημερινή γεωγραφική κατανομή των θερμαλιστικών προορισμών της χώρας (Πίνακας 1), η πλειονότητά τους εντοπίζεται στην κεντρική ηπειρωτική (Φθιώτιδα – Αιτωλοακαρνανία) και τη βόρεια Ελλάδα (Μακεδονία), ένας αρκετά σημαντικός αριθμός στο νησιωτικό χώρο (κυρίως στα νησιά του Αιγαίου), ενώ μια αξιόλογη συγκέντρωση παρατηρείται επίσης και στη δυτική Πελοπόννησο (Ηλεία – Αχαΐα). Ωστόσο, αυτό που είναι χαρακτηριστικό και

αξίζει να αναφερθεί είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος των θερμαλιστικών προορισμών της χώρας που κατάφερε διαχρονικά να αναδειχθεί και να αναπτυχθεί περισσότερο, εντοπίζεται στον παράκτιο χώρο.

3. Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα για την αποτύπωση της χωροταξικής - χωρικής δομής των θερμαλιστικών προορισμών της Ελλάδας περιλάμβανε τρία βασικά σκέλη. Πρώτον, τη βιβλιογραφική διερεύνηση και εντοπισμό συγγραμμάτων με αναφορά στο θερμαλιστικό τουρισμό και συγκεκριμένες ιαματικές πηγές - λουτροπόλεις της Ελλάδας, δεύτερον την επιτόπια έρευνα σε σειρά θερμαλιστικών προορισμών της χώρας και τρίτον, τη συγκέντρωση όλων των σχετικών αεροφωτογραφιών από το 1945 (έτος αρχαιότερων διαθέσιμων για το κοινό αεροφωτογραφιών από τη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού – ΓΥΣ) έως και σήμερα, για το σύνολο των εξεταζόμενων περιοχών.

Σχήμα 2. Οι περιοχές επιτόπιας έρευνας-αυτοψίας στην Ελλάδα (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Ειδικότερα, όσον αφορά το σκέλος της επιτόπιας έρευνας, πραγματοποιήθηκε σε δεκαεπτά (17) θερμαλιστικούς προορισμούς της χώρας (Σχήμα 2), που αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 20% του συνόλου. Κριτήριο επιλογής των εν λόγω προορισμών ήταν η σπουδαιότητά τους, καθώς και οι δεκαεπτά (από συνολικά είκοσι τρεις) διαθέτουν ιαματικές πηγές χαρακτηρισμένες ως τουριστικής σημασίας¹. Η έρευνα-αυτοψία πραγματοποιήθηκε το έτος 2008, περιλαμβάνοντας: συλλογή φωτογραφικών ντοκουμέντων, αναζήτηση ιστορικών αρχείων και πραγματοποίηση συνεντεύξεων με ανθρώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά και τους υπεύθυνους των θερμαλιστικών εγκαταστάσεων.

4. Τα στάδια χωρικής ανάπτυξης των θερμαλιστικών προορισμών στη νεότερη εποχή: προς μια νέα τυπολογία

Διερευνώντας κανείς τη διαδικασία μετατροπής των ιαματικών πηγών σε θερμαλιστικούς προορισμούς (με τη βοήθεια συγγραμμάτων που χρονολογικά φτάνουν έως και τη «γένεση» διάφορων θερμαλιστικών προορισμών: Σκούρας, 1957 · Ευαγγελόπουλος, 1985 κ.ά.), αυτό που διαπιστώνει είναι ότι σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις, το πρώτο και καθοριστικό βήμα υπήρξε η πρόνοια για τη χωροθέτηση λουτρικών-θερμαλιστικών και ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων στην περιοχή των πηγών. Ωστόσο, κάποιες περιπτώσεις δεν έμειναν μόνον εκεί. Με την πάροδο των

¹ Με βάση το Ν.4086/60, είκοσι τρεις (23) ιαματικές πηγές της χώρας χαρακτηρίστηκαν ως τουριστικής σημασίας, ενώ οι υπόλοιπες ως τοπικής σημασίας. Η διάκριση-χαρακτηρισμός αυτός ίσχυσε για σχεδόν πενήντα χρόνια, ώσπου το 2006 καταργήθηκε με το νέο Νόμο 3498 περί ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού. Ο λόγος για τον οποίο δεν συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα οι υπόλοιπες έξι ιαματικές πηγές τουριστικής σημασίας, ήταν γιατί εδώ και αρκετά χρόνια βρίσκονται εκτός λειτουργίας.

χρόνων, η διαρκώς αυξανόμενη προσέλκυση τουριστών-επισκεπτών σε συγκεκριμένες ιαματικές πηγές, είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται όλο και περισσότερες ανάγκες και απαιτήσεις για πρόσθετες υπηρεσίες και παροχές.

Έτσι, τα πρώτα εστιατόρια, παντοπωλεία, κουρεία, καφενεία κλπ., δεν άργησαν πολύ να κάνουν την εμφάνισή τους, ως αποτέλεσμα και της παρατεταμένης διαμονής των επισκεπτών που ο κύκλος της υδροθεραπείας προϋπέθετε (2-3 εβδομάδες: Εμμανουήλ, 1935). Τις υπηρεσίες αυτές διαδέχτηκαν επιπλέον ξενοδοχειακά καταλύματα, τηλεφωνεία, ταχυδρομεία, κέντρα διασκέδασης, άμαξες με οδηγούς κ.ο.κ.. Μέσα σε λίγα χρόνια λοιπόν, οι πιο πολυσύχναστες από τις άλλοτε απομονωμένες στην ύπαιθρο εγκαταστάσεις θερμαλισμού άρχισαν να αποκτούν στο ευρύτερο περιβάλλον τους κτίρια (δόμηση), με κυρίαρχη χρήση το εμπόριο και τις υπηρεσίες. Τελικά, η εδραίωση των οικονομικών συμφερόντων από τους πρώτους εργαζόμενους, έμπορους και επιχειρηματίες των πιο πολυσύχναστων πόλων θερμαλιστικού τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα και τη μόνιμη μετεγκατάσταση αυτών στην περιοχή. Έτσι, παρά τον εποχικό χαρακτήρα της εν λόγω μορφής τουρισμού (Μάιος – Σεπτέμβριος: ΕΟΤ, 1954 · ΕΟΤ, 1966), αρκετοί από τους θερμαλιστικούς πόλους άρχισαν σταδιακά να εμφανίζουν τα πρώτα σημάδια μόνιμης ζωής και να μετατρέπονται σε πόλεις (λουτροπόλεις).

Με ποιά όμως διαδικασία και ποιά χωρική δομή; Το ερώτημα αυτό επιχειρείται να απαντηθεί στις ακόλουθες γραμμές, με τη βοήθεια διαχρονικών αεροφωτογραφιών επαρκών περιπτώσεων θερμαλιστικών προορισμών (συνολικά 17 περιοχές), οι οποίες θα επιτρέψουν τη διερεύνηση του είδους των χωρικών μεταβολών που έλαβαν χώρα στο περιβάλλον διαφόρων ιαματικών πηγών κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια (αφού πριν το 1945 αεροφωτογραφίες από τη ΓΥΣ δεν διατίθενται στο κοινό).

Παρατηρώντας κανείς προσεκτικά τις αεροφωτογραφίες της δεκαετίας του '40 σε αντιπαράθεση με τις αεροφωτογραφίες του σήμερα για το σύνολο των δεκαεπτά θερμαλιστικών προορισμών που επιλέχθηκαν για εμπειρική έρευνα στην Ελλάδα (στα Σχήματα 3 και 4, για λόγους οικονομίας χώρου, περιλαμβάνονται αεροφωτογραφίες μέρους μόνο των περιοχών που εξετάστηκαν), αυτά που διαπιστώνει για τη χωροταξική ανάπτυξη των θερμαλιστικών προορισμών είναι τα ακόλουθα:

- α) σε κάποιες περιπτώσεις ιαματικών πηγών εκδηλώθηκε ex-nihilo οικιστική ανάπτυξη σε συνέχεια με τις αρχικά χωροθετημένες εγκαταστάσεις θερμαλισμού (π.χ. Καμένα Βούρλα, Λουτράκι, Θερμιά Κύθνου, Θέρμα Ικαρίας)
- β) σε κάποιες άλλες περιπτώσεις εκδηλώθηκε οικιστική ανάπτυξη σε μικρή απόσταση από τις εγκαταστάσεις θερμαλισμού (το πολύ 2 έως 3 χλμ) (π.χ. Λουτρά Πλατυστόμου - Πλατύστομο, Λουτρά Λαγκαδά – Λαγκαδάς, Λουτρά Θερμοπυλών - Θερμοπύλες) και
- γ) σε ελάχιστες περιπτώσεις η οικιστική ανάπτυξη που εκδηλώθηκε με αφορμή την παρουσία θερμαλιστικών εγκαταστάσεων ήταν τόσο ισχυρή που είχε ως αποτέλεσμα την οικιστική συνένωση της περιοχής των ιαματικών πηγών με γειτονικό οικισμό (π.χ. Λ. Αιδηψού – Αιδηψός, Μέθανα - Βρωμόλιμνη).

Καμένα Βούρλα

1945

Λουτρά Αιδηψού

1945

2003

2005

Σχήμα 4: Διαχρονική μεταβολή Καμένων Βούρλων και Λουτρών Αιδηψού
(Πηγή: Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού – προσωπικό αρχείο συγγραφέως)

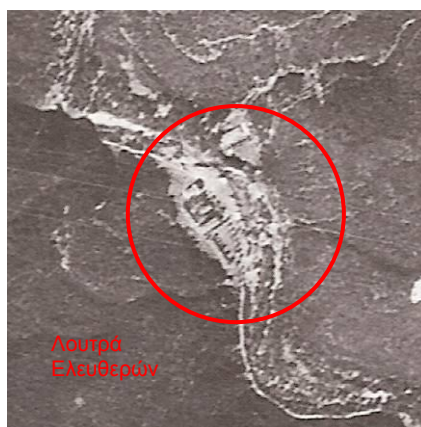
Λουτρά Θερμοπυλών

Λουτρά Ελευθερών

Λουτρά Λαγκαδά

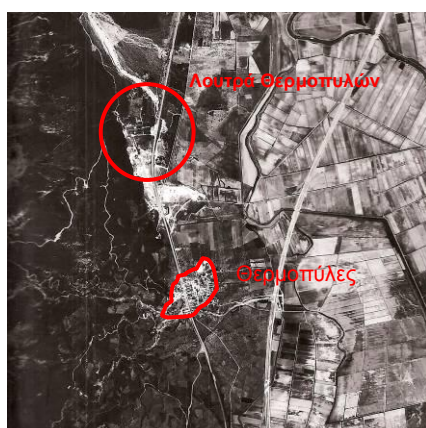
1945

1945

1945

2005

1993

1993

Σχήμα 3: Διαχρονική μεταβολή Λουτρών Θερμοπυλών, Λουτρών Ελευθερών και Λουτρών Λαγκαδά
(Πηγή: Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού – προσωπικό αρχείο συγγραφέως)

Επομένως, αυτό που γίνεται αντιληπτό από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι στην Ελλάδα, πέρα από κάποιες απομονωμένες στην ύπαιθρο ιαματικές πηγές που διατήρησαν έως και σήμερα την αρχική τους δομή (μόνον εγκαταστάσεις θερμαλισμού και ξενοδοχειακές υποδομές), κάποιες άλλες -οι πιο πολυσύχναστες και επισκέψιμες- διαχρονικά κατάφεραν να αναπτυχθούν και οικιστικά και να μετατραπούν τελικά σε πόλεις (λουτροπόλεις), εμφανίζοντας τρεις διακριτές εκδοχές στη χωρική τους δομή.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη όλες τις δυνατές εκδοχές χωροταξικής μορφής/δομής, που εμφανίζουν οι πόλεις θερμαλιστικού τουρισμού της Ελλάδας, μια βασική τυπολογία που θα μπορούσε να διατυπωθεί είναι η ακόλουθη (Σχήμα 5):

Τύπος I: εγκαταστάσεις θερμαλισμού απομονωμένες στην ύπαιθρο (μηδενική οικιστική ανάπτυξη)

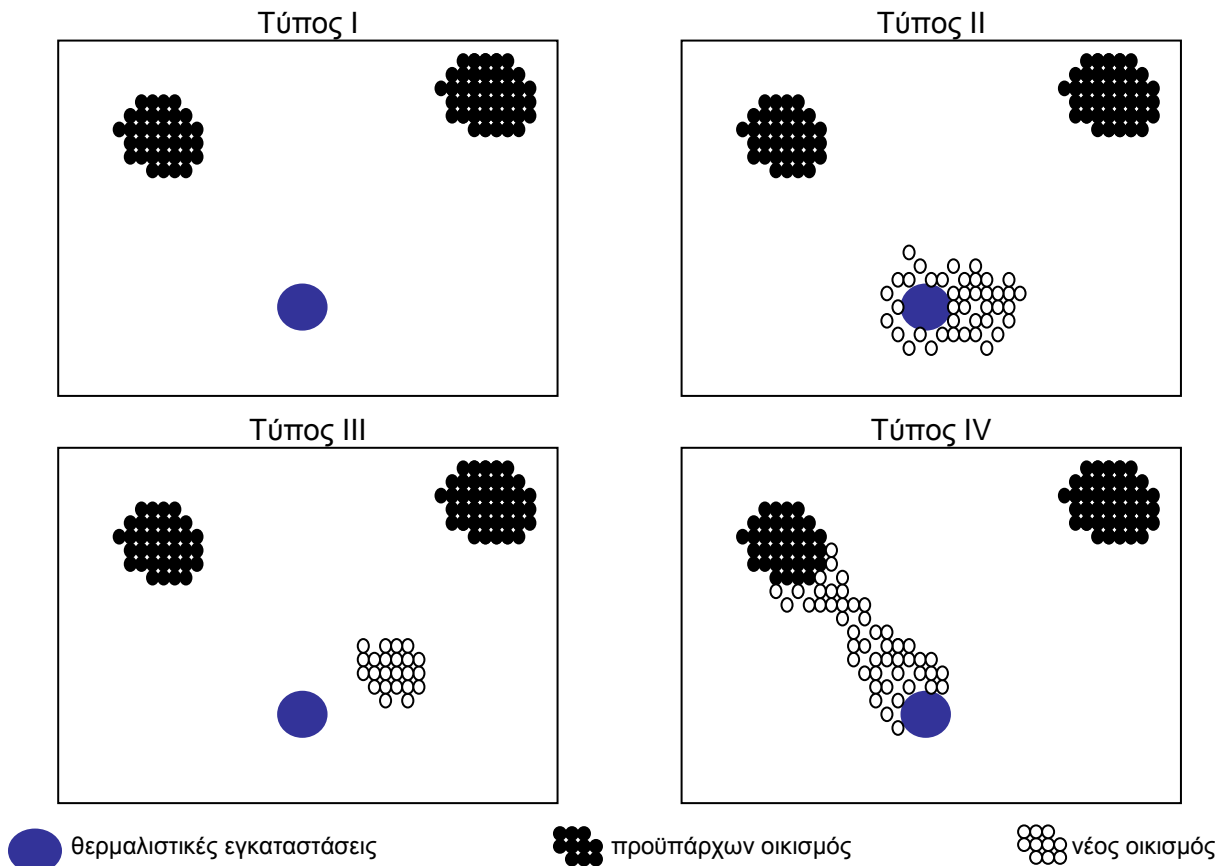
Τύπος II: εγκαταστάσεις θερμαλισμού με ανάπτυξη οικισμού (λουτρόπολης) σε συνέχεια

Τύπος III: εγκαταστάσεις θερμαλισμού με ανάπτυξη οικισμού (λουτρόπολης) σε μικρή απόσταση

Τύπος IV: εγκαταστάσεις θερμαλισμού που αναπτύχθηκαν οικιστικά και συνενώθηκαν με γειτονικό οικισμό

5. Κατευθύνσεις σχεδιασμού

Έχοντας διαμορφώσει μια βασική τυπολογία για τη χωρική δομή που εμφανίζουν οι θερμαλιστικοί προορισμοί της Ελλάδας, στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να διατυπωθούν κάποιες βασικές κατευθύνσεις χωροταξικού-χωρικού σχεδιασμού οι οποίες θα συμβάλλουν στην άρση της παρακμής και της προβληματικής εικόνας που παρουσιάζουν οι τόποι αυτοί κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Ειδικότερα, οι κατευθύνσεις αυτές -ανά περίπτωση (Τύπο)- είναι οι ακόλουθες (Παπαγεωργίου, 2009):

Σχήμα 5: Τυπολογία χωρικής δομής θερμαλιστικών προορισμών (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

- στις περιπτώσεις που οι εγκαταστάσεις θερμαλισμού εντοπίζονται απομονωμένες στην ύπαιθρο (δηλαδή δεν έχει εκδηλωθεί οικιστική ανάπτυξη στο περιβάλλον τους: Τύπος I), ο σχεδιασμός ενδείκνυται να περιλαμβάνει την αναβάθμιση/εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καιρών, καθώς και να επιδιώκει την αυτονομία του πόλου ως τουριστικού προορισμού (δεδομένης της απουσίας παράπλευρου οικισμού), με την πρόβλεψη χωροθέτησης υποδομών ελεύθερου χρόνου (αίθουσες ψυχαγωγίας, εκδηλώσεων κλπ). Παράλληλα, σημαντικό ρόλο στο χωροταξικό σχεδιασμό για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις θερμαλιστικών πόλων θα πρέπει να διαδραματίζει η διασύνδεσή τους με την ευρύτερη περιοχή, με την πρόβλεψη των κατάλληλων μεταφορικών συνδέσεων και υποδομών.
- στις περιπτώσεις που οι εγκαταστάσεις θερμαλισμού βρίσκονται σε επαφή με κάποιον οικισμό (που προέκυψε είτε από μηδενική βάση είτε από συνένωση με άλλο-γειτονικό οικισμό: Τύπος II και IV), ο σχεδιασμός θα πρέπει να προβλέπει την ανάδειξη των εν λόγω εγκαταστάσεων ως το κεντρικό στοιχείο του οικισμού, τη σύνδεσή τους με τις λοιπές τουριστικές υποδομές που υπάρχουν στον οικισμό, καθώς και τη χωροθέτηση (σε γεινίαση με τις εγκαταστάσεις) διάφορων υποδομών ελεύθερου χρόνου. Ιδιαίτερα σημαντική κατά τη διαδικασία σχεδιασμού

είναι επίσης η ανάδειξη του «θερμαλιστικού χρώματος» του οικισμού, με στόχο την ισχυροποίηση της ταυτότητας του τόπου ως λουτρόπολης. Τέλος,

- στις περιπτώσεις που κάποιος οικισμός-λουτρόπολη βρίσκεται σε (μικρή) απόσταση από τις θερμαλιστικές εγκαταστάσεις (Τύπος III), ο σχεδιασμός, εκτός από τα παραπάνω που αναφέρθηκαν (σε επίπεδο οικισμού), θα πρέπει επίσης να μεριμνά και για την άρτια σύνδεση των εγκαταστάσεων με τον οικισμό. Συγκεκριμένα, εκτός από την υποχρεωτική οδική σύνδεση μεταξύ τους, σημαντικό είναι να προβλεφθούν και εναλλακτικοί τρόποι επικοινωνίας (όπως ποδηλατοδρομήσεις, πεζοδρομήσεις κλπ), με στόχο τη γενικότερη αναβάθμιση αλλά και αντιμετώπιση της χωρικής ενότητας (εγκαταστάσεις-οικισμός) ως συνόλου.

6. Συμπέρασμα

Αποτελώντας ίσως την πρώτη μορφή τουρισμού που η Ελλάδα ξεκίνησε να αναπτύσσει οργανωμένα στη νεότερη εποχή, τελευταία ο θερμαλιστικός τουρισμός βρίσκεται σε διαρκή ύφεση. Ωστόσο, η επαναφορά του θερμαλιστικού τουρισμού στον πρότερο δυναμισμό που τον διέκρινε, δεν κρίνεται επιβεβλημένη απλώς και μόνον επειδή η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού χαρακτηρίζεται από μακρόχρονη παράδοση στον ελλαδικό χώρο. Αντίθετα, κρίνεται απαραίτητη γιατί η Ελλάδα - μια χώρα που στηρίζει σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη της οικονομίας της και στον τουρισμό - δεν έχει την πολυτέλεια να «αγνοεί» και να αφήνει «ανεκμετάλλευτο» ένα φυσικό (και τουριστικό) πόρο που μπορεί να συμβάλλει στην ποικιλότητα του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος της.

Για να μπορέσει όμως ο θερμαλιστικός τουρισμός να αντιστρέψει την αρνητική πορεία που τον διακρίνει, εκτός από έναν ορθολογικό οικονομικό-επιχειρηματικό σχεδιασμό, θα πρέπει να υποστηριχτεί και από τον κατάλληλο χωροταξικό σχεδιασμό. Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου οι όποιες κατευθύνσεις σχεδιασμού να είναι εφαρμόσιμες και άρα αποτελεσματικές, θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις υπάρχουσες χωρικές δομές στους τόπους αυτούς. Από εκεί και πέρα, όσον αφορά τους στόχους και τις κατευθύνσεις του σχεδιασμού, αυτοί δεν πρέπει να «εξαντλούνται» απλώς και μόνον στη μετατροπή των περιοχών αυτών σε σύγχρονους τουριστικούς πόλους. Αντίθετα, ο χωροταξικός σχεδιασμός που θα πρέπει να εφαρμοστεί στις περιοχές αυτές, θα πρέπει πρωτίστως να μεριμνά για την προστασία του φυσικού πόρου των ιαματικών πηγών (του κατ' εξοχήν φυσικού πόρου που χρησιμοποιεί ο θερμαλιστικός τουρισμός), εξασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα-αιφορία του στο άμεσο και απώτερο μέλλον.

Βιβλιογραφία

- Γκιώνη-Σταυροπούλου Γ. 1983: *Απογραφή θερμομεταλλικών πηγών Ελλάδος I: Αιγαίο Πέλαγος*. Υδρολογικές και Υδρογεωλογικές Έρευνες - Αρ.39. ΙΓΜΕ, Αθήνα.
- Δαλέζιος Ο. 1891: *Τα ιαματικά λουτρά της Ελλάδος*. χ.ε., Αθήναι.
- Δαμβέργης Α. 1906: *Περί των ιαματικών υδάτων της Ελλάδας*. χ.ε.: Εν Αθήναις.
- Εμμανουήλ Ε. 1935: *Λουτρά και ιαματικά ύδατα εν τη αρχαιότητι*. χ.ε., Εν Αθήναις.
- ΕΟΤ 1966: *Λουτροπόλεις και ιαματικές πηγές*. ΕΟΤ, Αθήνα.
- ΕΟΤ 1954: *Λουτροπόλεις και ιαματικά πηγαί 1951-1952-1953*. ΕΟΤ, Αθήνα.
- Ευαγγελόπουλος Θ. 1985: *Τα ιαματικά λουτρά Υπάτης*. χ.ε., Λαμία.
- Ζαχαρόπουλος Κ. και Η. Μπαρμπίκας 2001: *Τα Λουτρά της Ελλάδας – Περιγηγητικός Οδηγός*, Β' Έκδοση. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.
- Κέντρο Χωροταξικών-Πολεοδομικών-Αρχιτεκτονικών Μελετών και Ερευνών - ΚΕΠΑΜΕ 2000: *Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα*. ΚΕΠΑΜΕ – ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.
- Λάνδερερ Ξ. 1840: *Περί των της Ελλάδος ιαματικών υδάτων*. Βασιλική Τυπογραφία, Εν Αθήναις
- Λέκκας Ν. 1938: *Αι επτακόσiai πενήντα μεταλλικά πηγαί της Ελλάδος*. ΙΓΜΕ, Αθήνα.
- Ορφανός Γ. 1985: *Απογραφή θερμομεταλλικών πηγών Ελλάδος II: Πελοπόννησος*, Υδρολογικές και Υδρογεωλογικές Έρευνες Αρ.39. ΙΓΜΕ, Αθήνα.
- Παπαγεωργίου Μ. 2009: *Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμαλιστικού τουρισμού στην Ελλάδα* (διδακτορική διατριβή). ΤΜΧΠΠΑ – ΠΘ, Βόλος.
- Παπαμάρκου Α. 1916: *Συνοπτική περιγραφή των ιαματικών υδάτων της Ελλάδος*. Εστία, Αθήναι.
- Σκαρπιά-Χόιπελ Ξ. 1996: *Λουτροθεραπεία και αναψυχή: ιστορική εξέλιξη των λουτρών*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Σκούρας Κ. 1957: *Καμένα Βούρλα*. χ.ε..

- Σπαθή Σ. 2000: *Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*. ΚΕΠΕ, Αθήνα.
- Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδος (ΣΔΚΙΠΕ) – Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία (ΕΘΕ) 2006: *Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις – ελληνικός θερμαλισμός*. Σ.Δ.Κ.Ι.Π.Ε. – Ε.Θ.Ε., Θεσσαλονίκη.
- Σφέτσος Κ.Σ. (επ) 1988: *Απογραφή θερμομεταλλικών πηγών Ελλάδος III: Ηπειρωτική Ελλάς, Υδρολογικές και Υδρογεωλογικές Έρευνες* Αρ.39. ΙΓΜΕ, Αθήνα.
- ΦΕΚ 230/Α/06 (Ν. 3498/2006) περί ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού και άλλες διατάξεις.
- ΦΕΚ Α/112/60 (Ν. 4086/1960), περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινων περί ιαματικών πηγών.
- Χαριτάκης Κ. 1935: *Αι ιαματικάί πηγαί και λουτροπόλεις της Ελλάδας*, Ιατρική Εγκυκλοπαίδεια. Εν Αθήναις, Εκδόσεις Εφημερίδος «Ανεξάρτητος».